

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Факультет історії та філософії

Кафедра археології та етнології України

Д и п л о м н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: **«Готи Північного Причорномор'я: семантика власних
імен, етнонімів та топонімів»**

**«Goths of North-Western Black Sea region: semantics of proper names, ethnonyms and
toponyms»**

Виконав: студент денної форми навчання
спеціальності 032 Історія та археологія
Воротнюк Юрій Федорович

Керівник д.і.н., проф. Дзиговський О.М. _____

Рецензент к.і.н., ст.н.с. Охотніков С.Б.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ __ від _____ 2018 р.

Захищено на засіданні ЕК № 1

протокол № __ від _____ 2018 р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК

(підпис)

Сминтина О.В.
(прізвище, ініціали)

(підпис)

Сминтина О. В.
(прізвище, ініціали)

Одеса – 2018

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Джерела та історія дослідження проблеми.....	7
1.1. Історія дослідження проблеми	7
1.2. Загальна концепція готської історії.....	35
Розділ 2. Методичні засади дослідження.....	42
2.1. Антропоніми	44
2.2. Топоніми	47
Розділ 3. Готська ономастика північного причорномор'я.....	55
3.1. Антропоніми	56
3.2. Етніоніми	73
3.3. Топоніми	77
Висновки.....	81
Список джерел та літератури.....	87

Вступ

Актуальність дослідження. Пізньоримський час можна назвати окремим періодом в історії давньої України. В даний період, готи не просто брали активну участь в бурхливих подіях пізньої античності; вони зазнавали впливу сусідніх племен і у свою чергу впливали на них самі, і відіграли не останню роль у Великому переселенні народів, історії Римської імперії та становленні епохи раннього Середньовіччя. Втім, навіть сьогодні ми напрочуд погано знаємо їх походження, не маємо чіткої картини їх етногенезу; досі готи як історичне явище, і майже всі окремі аспекти цього явища, викликають сумніви, суперечки, уникають чіткого визначення та неміцно лягають на загальне полотно європейської історії. Особливо це стосується їх історії стародавньої, фактично, так би мовити, їх доісторії – буття на балтійському березі, переселення та розвитку власної державності на території Північного Причорномор'я. Постаті, унікальні поняття, події – ними переповнені римська, грецька, фракійська історія – у готській історії цього періоду їх майже нема; вони існують на рівні побіжних згадок у поодиноких авторів та гіпотез новітніх дослідників. Саме тому будь-яка брошка, опублікована археологом, будь-яке свідчення, нехай і опосередковане, про побут і про історичну долю цього племені, і навіть досягнення на перший погляд не пов'язаної області знань в контексті готської проблеми сьогодні безсумнівно актуальні, тому що можуть стати ще одним мазком на картині готської історії зокрема і європейської взагалі. Окрім того, поінформованість в історії, любов до батьківщини та готовність брати участь у громадському житті рішуче впливають на потребу щодо знань у царині становлення сучасної історичної дійсності – тому люди починають виказувати цікавість до значень імен та назв; їм цікаво дізнатися, звідки походить та чи інша назва і про що вона свідчить. Для інтерпретації імен знання їх історичного становлення, безумовно, більше ніж потрібне. Дослідження назв передбачає вивчення мовного походження, значення, лінгвістичного розвитку імен та їхньої соціальної ролі. Історики цікавляться їхніми часовими, соціально-економічними

характеристиками та їх змінами, географи та біологи звертають увагу на зміни ландшафту, флори й фауни, агрономи шукають інформацію про колишні типи економіки, про умови розвитку сільського господарства. Багато важливих підказок для кожної з галузей можна отримати з назв об'єктів. Власне ім'я слід розглядати в його різноманітних проявах, суспільна визначеність імен має бути проаналізована з різних точок зору. Для досконалості картини історичного розвитку народу, безсумнівно, слід і досконально вивчати структуру та особливості глосарія цього народу. Зокрема, увагу слід звертати і на такі аспекти, як соціальна обумовленість власних імен, назв соціальних утворень, і їхня роль у світогляді носіїв мови, до якої вони належать; особливості використання та розвитку імені, або назви місця, в різних соціальних утвореннях. У цих процесах відображається історичне буття з його соціально та індивідуально специфічними характеристиками, що постійно змінюються; наприклад, на германських теренах сьогодні одним з найнагальніших завдань є документація топонімів, адже економічні та соціальні зміни в світі дуже на них впливають (і ці назви останнім часом дуже інтенсивно замінюються, трансформуються або взагалі зникають, оскільки часто стають непотрібними для ідентифікації).

Метою дослідження є вивчення елементів готського ономастикону у джерелах, пов'язаних з історією Північного Причорномор'я, з'ясування їх буквального та історичного значення та створення наративу-моделі побутування мовних одиниць та їх носіїв в історичному контексті.

Завдання дослідження – проаналізувати елементи готського ономастикону як такі, розглянути їх з мовознавчої точки зору та з'ясувати їх походження та буквальне значення; дослідити їх місце в історичному процесі, що відбувався на північнопричорноморських теренах наприкінці II-IV ст. і створити перелік імен та назв, що походять з готської мови та безпосередньо стосуються досліджуваної просторово-часової області.

Об'єктом дослідження є готські племена Північного Причорномор'я.

Відповідно, **предметом** дослідження постають готськомовні антропоніми, етніоніми та топоніми, відомі з пізньоантичних і ранньосередньовічних

письмових джерел, а саме атрибуція, тобто визначення імовірності ототожнення, відомих сьогодні готських імен і назв до подій та територій Північного Причорномор'я.

Хронологічні рамки роботи було вирішено обмежити другою половиною II ст. (від 166 р.) (приблизний час початку міграції готів саме до Північного Причорномор'я, і, можливо, появи готів на цій території; переселення не задокументовано безпосередньо, але про нього відомо з пізніших джерел) та останньою чвертю IV ст. (375/376 рр.), оскільки вважаємо, що у пізніші часи, попри подальшу присутність готів у розглядуваному регіоні, зокрема у Криму, вони вже тут не мали якогось вирішального впливу на етнополітичну ситуацію.

Географічні рамки роботи. Топонім *Північне Причорномор'я* в межах нашої роботи ми тлумачимо у значенні території, що обмежується течіями Дунаю/Прута на заході та течією Дона на сході, та лінією переходу між північнопричорноморським степом та лісостепом в якості північної межі, тоді як південною межею, відповідно, вважаємо північне узбережжя Чорного моря.

Згідно з метою та завданнями передбачається використати загальнонауковий **метод** аналізу, з оглядом на проблематику, історичний та порівняльно-історичний; метод гіпотез, аналізу та синтезу, а також аналізу дистрибутивного, індукції та дедукції – в тому числі мовознавчих.

Джерелами в цьому дослідженні є, передусім, свідоцтва (нарративні джерела) таких авторів, як Амміан Марцеллін (*Res gestae*, «Діяння»), Йордан (*De origine actibusque Getarum*, «Про походження і діяння готів»), Созомен (*Εκκλησιαστική Ιστορία*, «Церковна історія») та Зосим (*Ιστορία νέα*, «Нова історія»). З точки зору лінгвістики та історіографії дослідження базуватиметься передусім на доробках Моріца Шенфельда (*Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen*, «Словник давньогерманських імен та етнонімів»), Віктора Левицького (*Этимологический словарь германских языков*), Гервіга Вольфрама (*Die Goten von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts*, «Готи від витоків до середини VI ст.») та Віри Буданової (*Готы в эпоху Великого переселения народов*).

Структура дипломної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи становить 86 сторінок. Список джерел та літератури містить 116 позицій.

Висновки

Таким чином, порівняльний аналіз джерел, що торкаються історії Північного Причорномор'я другої половини II-кінця IV ст. дозволяє відтворити наступну картину. В середині II століття готи почали рухатися на південь. Можливо, ця подія пов'язана з початком Маркоманських воєн 166-180 років; саме в цей час Філімер (гот. *FILIMERS*, «вельмишановний») мав привести готів до місцевості, яку Йордан у *Походженнях та діяннях готів* назвав *Оюм* (𐌴𐌹𐌺𐌹𐌸𐌹𐌸, «на прирічних луках»), в області сучасного заповідника Асканія-Нова. Залишається незрозумілим, з котрого роду – Балтів (𐌲𐌹𐌺𐌴𐌿𐌸, «хоробрі») чи Амалів (𐌹𐌿𐌻𐌹𐌸, «жваві») – Філімер походив, і чи взагалі походив з якогось із них; схоже, що за Філімера готи ще становили одне плем'я. Таким чином епізод з мостом із твору Йордана може бути міфологізованою згадкою про географічний поділ, – поділ поступовий, – готів на дві гілки – гревтунгів (𐌲𐌹𐌺𐌹𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸, «піщані») та тервінгів (𐌲𐌹𐌺𐌹𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸, «деревні»). З оглядом на специфічну форму самої згадки про цю подію, не можна не порушити питання: чому Йордан написав про «другу половину» племені, яка, за його текстом, не встигла перетнути річку, в такому дусі, наче з тієї пори ця половина зникла з історичної арени і не мала з готами подальшої оповіді ніякого контакту, але водночас продовжив оповідь про «готів Філімера» вже як про дві гілки племені? Йордан писав про відокремлення одна від одної *гілок племені під проводом Філімера* чи відокремлення гілки готів *від готів під проводом Філімера*? Чи помітив сам Йордан таку неоднозначність наративу, і якщо так, то що саме він мав на увазі? Чи слід вважати цю деталь вказівкою на компілятивний характер його твору? Чи мала постать Філімера взагалі реальний прототип? Розв'язок кожної з цих проблем потребує окремого дослідження. Далі, за Йорданом, Оюм готи здобули у збройному зіткненні з сарматами. Звідси почалося їх розселення Північним Причорномор'ям, під час якого, очевидно, і відбувся поділ «готів Філімера» на гревтунгів і тервінгів, і яке через 100 років призвело до безпосереднього

конфлікту з римлянами; в цьому конфлікті мав обрати участь вождь Острогота (𐌷𐌰𐌱𐌸𐌹𐌿𐌲𐌰𐌳𐌰, «сяючий гот») – родоначальник остrogотів, історичність якого сумнівна, адже його стверджувані балканські тріумфи не знаходять жодного відображення в роботах римських істориків. Перші готи в античній історії – Аргайт (незрозуміле ім'я; можливо, не германець) і Гунтеріх (𐌲𐌿𐌺𐌴𐌹𐌸𐌹𐌿𐌹𐌸𐌰𐌳𐌰, «бойове військо») під проводом Каннабавда (𐌹𐌲𐌴𐌹𐌸𐌰𐌳𐌰𐌲𐌰𐌳𐌰, «повелитель народів») – перетнули Дунай та спустошували протилежний берег, – територію Римської імперії, – 20 років поспіль, грабуючи в тому числі й укріплені міста, і вщент розгромлюючи римські легіони; в битві з готами загинули імператор Децій разом зі своїм сином. Наступ готів на Імперію не зупинило і море: егейські узбережжя зазнали безлічі піратських нападів під готськими вітрилами. Навіть досить успішна кампанія Клавдія II, – в результаті якої було розбито, зі страшними втратами, велике готське військо, – не знеохотила готів до постійних нападів на Імперію, аж доки вже-імператор Авреліан не знищив Каннабавда в битві майже з усією його армією. Слід гадати, ця подія стала раптовим завершенням доби великих готських воєнних успіхів, які в сукупності з іншими ворогами та внутрішніми проблемами ледве не призвели до загибелі Римської імперії; рішуча відсіч і стрімкий контрнаступ Авреліана 271 р. призвели до значного зменшення масштабів і характеру готської агресії; як можна припустити на базі результатів дослідження, це міг бути прямий наслідок втрати готами видатних, досвідчених ватажків та воїнів. Але це не має означати, що паралельно в Оюмі, або в той час вже Готії, не розвивалася власна історія – коли готи з'являються знову, імператор Константин має укласти угоду з сарматами, щоби захистити від готів кордони. В той же час в римській армії з'являлося все більше солдатів готського походження, що безсумнівно впливало на римське суспільство, так само як і римське суспільство на готів; Ульфїла (𐌿𐌺𐌴𐌹𐌴𐌳𐌰, «вовчєня») навіть не був готом – його батьків готи забрали в полон і він просто народився там, у готському середовищі, але з віком став одним з найвидатніших і найшанованіших готів історії; 348 р. він очолив переклад Біблії готською та

розповсюдив християнство серед одноплемінників. Незрозуміло, чи перебував коли-небудь Ульфїла в межах Північного Причонромор'я; принаймні, жодне джерело цього остаточно не підтверджує. Питання, чому його конфесійною приналежністю стало саме аріанське християнство, залишається відкритим, але цікаво, що Фрітігерн (FRITHGARN, «той, хто прагне миру»), який, за повідомленнями Зосима та Созомена, влаштував громадянську війну проти тервінгського вождя Атанаріха (ATHANARIC, «гідний правитель»), знайшов у цій справі підтримку імператора Валента, який сповідував аріанство, і сам теж прийняв аріанство (втім як Атанаріх систематично знищував християн як ворожу політичну силу). Це допомогло йому ще раз 376 року, коли в західній Скіфії з'явилися гуни, які напередодні знищили велику оюмську державу Германаріха (HERMANARIC, «всеволод»). Дозвіл Валента готам селитися на правому березі Дунаю був для тервінгів дуже своєчасним, оскільки вони вже знали, що сталося з гревтунгами на сході. Скоріше за все, власне Оюм тоді вже належав гунам; врятувалися з гревтунгів лише декілька груп, в тому числі під проводом Алатея (незрозуміле ім'я; можливо, не германець) і Сафракса (етимологія теж незрозуміла; імовірно, сармат). Атанаріх намагався виграти якийсь час, щоби врятуватися, але гуни оминули форпост Мундеріха (MUNDERIC, «вождь-захисник») і Лагарімана (незрозуміле ім'я; імовірно, сармат) і напали прямо на його сили; втім, він відбився і втік на захід – слід гадати, до Паннонії – залишивши своїх людей напризволяще. Якщо вірити Амміану Марцелліну, люди Мундеріха і Лагарімана мали шанси вижити, тому що принаймні Мундеріх пізніше служив очільним лімітаном в Аравії. Тервінгів ж Алавів (ALAF, «всебор») і Фрітігерна римляни, замість обіцяної допомоги, спробували знищити, і ті відповіли збройною відсіччю, яка перетворилася на чергову війну готів з Імперією. Тут загинули Алавів, величезна кількість неозброєних готських поселенців на всій території Імперії, та імператор Валент – у битві проти, слід гадати, Фрітігерна, Алатея, Сафракса, Колії (ім'я незрозуміле; можливо, кельт або

сармат) та Сверіда (SYERIS, «гідний»). Після цього всі ще вільні від гунської гегемонії готи зрушили за захід і назавжди покинули Північне Причорномор'я.

До тих, хто залишився і перебував під владою гунів, належать:

- Берімуд, син Торісмуда – імовірно, народився і деякий час перебував у Північному Причорномор'ї, але втік до нової візиготської держави; його ім'я реконструюється як BMRMUNDIS – Берамунц, це можна зрозуміти як «ведмідь-захисник»;
- Видеріх – нащадок вождя Витимира – отримав державу Германаріха як спадщину, але не міг нею керувати, тому що був ще замалий; його ім'я означає «лісний владика» і готською, імовірно, виглядає як WIDIRIS – Відірікс;
- Ватажок Вінитарій залишився в Північному Причорномор'ї та потрапив у васальну залежність до гунів; його ім'я готською – WINITHARIS – Вініфагар'їс, схоже, означає «вендоборець». Історичність цієї постаті, або принаймні її імені, спірна;
- Витимир прийняв державу загиблого Германаріха, невдовзі після чого сам загинув у битві з аланами; його ім'я відтворюється як WIMER – Відімер, і означає «лісна слава»;
- Ватажок Гезімунд на боці гунів бився з готами, які проти них повстали; його ім'я – GISMUNDIS – Гесамунц – можна зрозуміти як «грізний боронитель», або «захисник від зла»;
- Гунімунд – загадкова постать з історії Північного Причорномор'я під владою гунів; його ім'я – HUNIMUNDIS – може означати «захисник від гунів», або ж «гун-захисник», або ж «ведмедик-захисник».
- Нащадок Гунімунда Торісмуд очолював своє плем'я під владою гунів два роки, поки не вбився, впавши з коня; його ім'я, імовірно, виглядало як FHRISMUNDIS – Форісмунц – «захисник від велетнів», або «велетень-захисник».

В результаті роботи досліджено 26 антропонімів (причетність переважної їх кількості до зазначеної території встановлюється опосередковано, оскільки джерела часто не фіксують саме перебування постатей у *Північному Причорномор'ї*, але натомість зазначають їх прихід з *Північного Причорномор'я*), 7 етнонімів та 2 топоніми. Залучення мовознавчих методів до розробки історичної готської проблематики, виходячи з результатів дослідження, виявляється перспективним, оскільки вже на даному етапі дозволило порушити запитання: наскільки відкритим було готське суспільство причорноморської доби? Адже серед очевидно готських (тобто германських) імен у джерелах, що торкаються історії власне готів зустрічаються і такі, з точки зору германської ономастики які тлумаченню не піддаються, – наприклад, *Алатей*, який за Амміаном Марцелліном деякий час обіймав на території Північного Причорномор'я високу посаду – якщо його ім'я було готським, тобто мало форму $\lambda\lambda\psi\pi\sigma$ – Алафіюс, тоді для готського вуха воно мало би звучати як «всеприслужник» – отже, в контексті германської ономастики в ньому нема ніякого сенсу. Імовірно, воно просто не є германським (якщо не припускати, що Амміан Марцеллін настільки спотворив це ім'я в результаті його транскрипції, що зараз ми вже не можемо його впізнати); або ватажок *Коля*, який разом зі Сверідом привів групу готів на протилежний бік Дуная, – до Римської імперії, – можливо, втікаючи від гунів; схоже, що цей Коля або був кельтом чи сарматом, або був готом, але носив іншомовне ім'я; принаймні германський відповідник його імені невідомий; *Лагаріман* – командир фронтового загону Атанаріха під час гунської навали – теж не дозволяє пояснити себе в рамках германської ономастики; схоже, що він був сарматом або носив сарматське ім'я (якщо ми не дозволимо собі інтерпретувати його як $\lambda\lambda\gamma\lambda\mu\lambda\eta\sigma$ – Лагаманос – «водяна людина»). Ватажок *Одотей* намагався силою вдертися до Римської імперії через Дунай, але був убитий в результаті зради; його ім'я, якщо розуміти його як готське – $\lambda\pi\zeta\lambda\psi\pi\sigma$ – Одафіюс – можна інтерпретувати як «слуга процвітання»; взагалі для германців і для готів зокрема ім'я дивне, – отже, слід гадати, германцем Одотей і не був.

Окремі форми назв готів, слід гадати, визначають різні періоди їх етногенезу, тобто характеризують фрагменти історії готського народу. Тому можна визначити зв'язок різних етнічних термінів з окремими територіями та хронологічними періодами: на початку міграції, якщо така була, зі Скандинавії готи називалися *гутонами*; ця назва поступово перетворилася на *гутів*, а згодом на *готів*, які, власне, і побутували у Північному Причорномор'ї у III столітті. Дата розділення готів на окремі племена досі не з'ясована, але для IV ст. вони вже фіксуються; втім, на території сучасної Німеччини, можливо, зберігаються топоніми, які дозволяють віднести цю дату ще до часу перебування готів на балтійських берегах (в зоні розповсюдження вельбаркської культури).

Назва *Готія* використовувалася для різних територій в різний час, але в певний період, слід гадати, вона позначала землю між Дністром і Олтом. Готським відповідником латинській Готії слід вважати ΓΠΤΨΠΖΛ ΨΠΖΙΝΑΣΣΗΣ – *Гутф'юда Ф'юдінассус*, «держава готського народу».

Наступним завданням у цьому напрямку передбачається дослідження ономастикону, не розглянутого в даній роботі, з метою подальшої розробки готської проблеми та розширення загальної історіографічної картини побутування готів на північнопричорноморських теренах; зокрема, залучення до предмету дослідження матеріалу скандинавської традиції, що можливо зберігає, як було зазначено, унікальні епізоди з історії цього періоду.

Список джерел та літератури

Опубліковані джерела:

Наративні джерела:

1. Деяния (Марцеллин/Кулаковский, Сонни) – Викитека [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://ru.wikisource.org/wiki/Деяния_\(Марцеллин/Кулаковский,_Сонни\)](https://ru.wikisource.org/wiki/Деяния_(Марцеллин/Кулаковский,_Сонни)). (28.02.2018). – Назва з екрана.
2. Авторы жизнеописаний августов: Флавий Вописк Сиракузянин. Божественный Аврелиан. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1475002600>. (26.02.2018). – Назва з екрана.
3. Зосим. Новая история. [Перевод, комментарий, указатели Н. Н. Болгова]. – Белгород : Издательство Белгородского государственного университета, 2010. – 344 с.
4. Иордан. О происхождении и деяниях гетов = Getica: [Латин. текст] / Вступ. статья, с. 11-61, пер. и коммент. Е. Ч. Скржинской; [Акад. наук СССР. Ин-т истории. Ин-т славяноведения]. – М. : Изд-во вост. лит., 1960. – 436 с.
5. Павел Диакон. История лангобардов: Книга VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/rus/Diakon_P/frametext6.htm. (29.09.2018). – Назва з екрана.
6. Созомен Саламинский. Церковная история: Книга шестая. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vostlit.info/Texts/rus17/Sozomen/text6.phtml?id=6139>. (31.10.2018). – Назва з екрана.
7. Iordanis de Origine Actibusque Getarum. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.thelatinlibrary.com/iordanes1.html>. (29.10.2018). – Назва з екрана.

8. Paulus Diaconus: Historia Langobardorum Liber VI [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.thelatinlibrary.com/pauldeacon/hist6.shtml>. (29.11.2018). – Назва з екрана.
9. The Etymologies of Isidore of Seville / S. A. Barney, W. J. Lewis, J. A. Beach, O. Berghof. – Cambridge University Press, 2010. – 490 p.
10. Ρωμαϊκή Ιστορία – Τόμος Β΄ – Φραγκίσκος Βερτολίνη – Google Books [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://books.google.com.ua/books?id=ZM8FBwAAQBAJ&printsec=frontcover&source=gbg_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (28.11.2018). – Назва з екрана.

ЛІТЕРАТУРА

11. Брайчевский М. Ю. Некоторые данные об участии восточных славян в событиях на Дунае 248-251 гг. н. э. / М. Ю. Брайчевский // КСИА (Краткие сообщения института археологии). – К., 1954. – Вып. 3. – с. 8-13
12. Брайчевский М. Ю. О некоторых спорных вопросах ранней истории восточных славян / М. Ю. Брайчевский // КСИА (Краткие сообщения института археологии). – К., 1956. – Вып. 6. – с. 79-86.
13. Буданова В. П. Готы в эпоху Великого переселения народов. Издание второе, исправленное и дополненное. / В. П. Буданова // Исследования / Византийская библиотека. – СПб: Алетейя. – 1999. – 320 с.
14. Буданова В. П. К вопросу о формировании вестготов и остготов: (По данным письменных источников) / В. П. Буданова // Взаимосвязь социальных отношений и идеологии в средневековой Европе. – М., 1983. – с. 4-28
15. Вольфрам Х. Готы / Х. Вольфрам, пер. с нем. Б. П. Миловидов, М. Ю. Некрасов / Под ред. М. Б. Щукина, Н. А. Бондарко и П. В. Шувалова. – СПб. : Ювента, 2003. – 656 с.

16. Вудилевич А. С. К вопросу о происхождении слова Русь / А. С. Вудилевич // Труды 8-го археологического съезда в Москве 1890 г. – СПб., 1897. – Т. 4. – с. 118-119.
17. Гайдукевич В.Ф. Боспорское царство / В.Ф. Гайдукевич. – М.-Л. : Издательство Академии Наук СССР, 1949. – 624 с.
18. Забелин И. Е. История русской жизни с древнейших времен / И. Е. Забелин – М. : Синодальная типография, 1908 – Ч. 1 – 703 с.
19. Козак Д. Н. Вельбарская культура / Д. Н. Козак // Археология Украинской ССР. – К., 1986. – Т. 3. – с. 127-135.
20. Козлов А. С. Некоторые аспекты «проблемы варваров» в «Новой истории» Зосима / А. С. Козлов // Античная древность и средние века. – Свердловск, 1977. – с. 52-59.
21. Кудрявцев О. В. К вопросу о поселении варваров на территории провинции Фракии / О. В. Кудрявцев // Исследования по истории балкано-дунайских областей в период Римской империи и статьи по общим проблемам древней истории. – М., 1957. – с. 250-253
22. Кулаковский Ю. К вопросу об имени города Керчи / Ю. Кулаковский // Сб. ст. в честь Ф. Е. Корша. – М., 1896. – с. 185-201.
23. Кулаковский Ю. Прошлое Тавриды. / Ю. Кулаковский – К. : Типолитография Товарищества И. Н. Кушнерев, 1906. – 186 с.
24. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков / В. В. Левицкий. – Винница : Нова книга, 2010. – Т.1 – 616 с., Т.2 – 368 с.
25. Ломоносов М. В. Древняя российская история от начала российского народа до кончины великого князя Ярослава Первого или до 1054 г. / М. В. Ломоносов // Полн.собр. соч. – М.; Л., 1952. – Т. VI. – 286 с.
26. Ременников А. М. Источники по истории войн племен Подунавья с Римом в III-IV вв. н. э. / А. М. Ременников // Проблемы всеобщей истории. – Казань, 1972. – Сб. III. – с. 213-248.
27. Ременников А. М. К истории сарматских племен на среднем Дунае в IV веке / А. М. Ременников // Ученые записки Казанского государственного

- педагогического института, Кафедры общественных наук, 1957. – Вып. 12 – с. 380-413
28. Симонович Э. А. Итоги исследований Черняховских памятников в Северном Причерноморье / Э. А. Симонович // МИА. – М., 1967. – Вып. 139. – с. 205-237.
 29. Смирнов В. В. Готский историк Иордан / В. В. Смирнов // УЗ Казанского гос. пед. Ин-та., 1956. – Вып. 11. – с. 149-161
 30. Топоров В. Н. Древние германцы в Причерноморье: Результаты и перспективы / В. Н. Топоров // Балто-славянские исследования. – М., 1983. – с. 227-263.
 31. Успенский Ф. И. Исторія византійської імперії. / Ф. И. Успенский – Спб. : Брокгаузь-Ефронъ, 1913. – Т. 1 – 872 с.
 32. Черняков І. Т. Хвойка Вікентій В'ячеславович / І. Т. Черняков // Енциклопедія історії України : у 10 т. – Т. 10 / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наукова думка, 2013. – с. 365
 33. Achelis H. Der älteste deutsche Kalender / H. Achelis // Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der Älteren Kirche. – 1900. – Bd. 1. A. 1. – S. 308-335.
 34. Alföldi A. Studien Zur Geschichte Der Weltkrise Des 3. Jahrhunderts Nach Christus / A. Alföldi / Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1967 – 460 S.
 35. Bach A. Deutsche Namenkunde / A. Bach. – Heidelberg : Universitätsverlag Winter, 1981. – Bd. 2, T. 1. – 451 S.
 36. Bailey H. W. A Parthian Reference to the Goths / H. W. Bailey // English and Germanic Studies. University of Birmingham. – Cambridge, 1961. – Vol VII. – p. 82-83
 37. Bausinger H. Tierzucht und Namengebung. Zu den Eigennamen des Zuchtviehs / H. Bausinger // Festschrift für Paul Zinsli. Bern : A. Francke, 1971. – S. 170-184

38. Bourin-Gramain M. Pierre Bonnassie. – La Catalogne du milieu du Xe à la fin du XIe siècle : croissance et mutations d'une société, 1976 (« Publications, s.A. », 23, 29). / M. Bourin-Gramain // Cahiers de civilisation médiévale, 25e année (n°98). – 1982. – Avril-juin. – pp. 143-147.
39. Brenner E. Die Stand der Forschung über die Kultur der Mehrowingerzeit / E. Brenner // Bericht der römisch-germanischen Kommission. – 1912. – Bd. VII. – S. 1-109
40. Burlan J. Der Gotenkrieg unter Claudius II / J. Burlan // Eirene. – Pr., 1983. – T. 20. – S. 87-94.
41. Cameron A. The Last Pagans of Rome / A. Cameron. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 896 p.
42. Cniva – Ancient History Encyclopedia. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.ancient.eu/Cniva>. (27.11.2018). – Назва з екрана.
43. Coşkun, A., & J. Zeidler, 2003, 'Cover Names' and Nomenclature in Late Roman Gaul: The Evidence of the Bordelaise Poet Ausonius, with contributions by Jürgen Zeidler. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.uni-trier.de/fileadmin/forschung/projekte/ZAT/CEL/cover.pdf>. (30.11.2018). – Назва з екрана.
44. Daly L. J. The Mandarin and the Barbarian: the Response of Themistius to the Gothic Challenge / L. J. Daly // Historia. – 1972. – Bd. 21. – S. 351-379.
45. Damerau P. Kaiser Claudius II. Gothicus (268-270 n. Chr.) / P. Damerau // Klio, Neue Folge, 20. Beiheft. – Leipzig: Dieterich, 1934. – VIII + 109 S.
46. Deutsches Lesebuch von Wilhelm Wackernagel / K. H. W. Wackernagel. – Basel : Schweighauser, 1893. – Bd. 1 : Altdeutsches Lesebuch: Poesie und Prosa vom 4. bis zum 15. Jahrhundert ; mit einem Wörterbuche. – Zweyte Ausgabe. – 1088 + DCXXXII S.
47. Deutsches Ortsnamenbuch – Google Books. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://books.google.com.ua/books?id=olXnBQAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>. (30.11.2018). – Назва з екрана.

48. Die Deutschen und die Nachbarstämme. Von K. Zeufs / K. Zeufs – München : Ignaz Joseph Lentner, 1837. – 500 S.
49. Duden Online. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.duden.de/>. (27.11.2018). – Назва з екрана.
50. Eckhardt K. A. Die Nachbenennung in den Königshäusern der Goten / K. A. Eckhardt // Südost-Forschungen. – München : Oldenbourg, 1955. – Bd. 14. – S. 34-55
51. Ensslin W. Einbruch in die antike Welt: Völkerwanderung / W. Ensslin // Historia mundi: Ein Handbuch der Weltgeschichte. – Bern : Francke, 1956. – Bd. V: Frühes Mittelalter. – S. 78-132
52. Entstehung von Ortsnamen, Ortsname Herkunft | onomastik.com. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.onomastik.com/on_ortsnamen.php. (28.11.2018). – Назва з екрана.
53. Etymological Dictionary of Proto-Germanic – A_Lyubotski_Proto_Germanik_dict.pdf [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.bulgari-istoria-2010.com/Rechnici/A_Lyubotski_Proto_Germanik_dict.pdf. (30.11.2018). – Назва з екрана.
54. Gerov B. Zur Verteidigung der Städte im Balkanraum während der Nordvölkerinvasionen vom 2. bis zum 4. Jh. / B. Gerov // Klio. – De Gruyter, 1973. – Bd. 55. – S. 285-288.
55. Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgange der Völkerwanderung : Ludwig Schmidt : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://archive.org/details/geschichtederde17schmgoog/page/n11>. (30.10.2018). – Назва з екрана.
56. Godłowski K. Besprechung von: Hachmann R. Die Goten und Skandinavien. B., 1970 / K. Godłowski // Sprawozdania Archeologiczne. – Wrocław, 1972. – T. XXIV. – S. 533-550.

57. Gotisches Etymologisches Wörterbuch mit Einschluss der Eigennamen und der Gotischen Lehnwörter im Romanischen von F. Holthausen / F. Holthausen. – Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1934. – XXIV + 133 S.
58. Grahn-Hoek H. Stamm und Reich der frühen Thüringer nach den Schriftquellen / H. Grahn-Hoek // Zeitschrift des Vereins für Thüringische Geschichte. – 2002. – B. 56. – с. 9-32
59. Greek Names with Scytho-Sarmatian Roots. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://yarntheory.net/ursulageorges/names/iranianroots.html>. (28.09.2018). – Назва з екрана.
60. Green D. H. Language and History in the Early Germanic World / D. H. Green. – Cambridge University Press, 1998. – 464 p.
61. Grimm J. Deutsche Mythologie / J. Grimm – Goettingen : Dieterich, 1854. – B. 2. – 452 S.
62. Gruchmann L. Nationalsozialistische Grossraumordnung / L. Gruchmann // Schriftenreihe der Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. – Stuttgart : De Gruyter, 1962. – N 4. – S. 101.
63. Grundmann H. Geschichtsschreibung im Mittelalter / H. Grundmann // Kleine Vandenhoeck-Reihe – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1987. – Bd. 1209 – 91 S.
64. Hachmann R. Die Goten und Skandinavien. Quellen und Forschungen zur Sprach- und Kulturgeschichte der germanischen Völker. N.F., Band 34 Gebundenes Buch / R. Hachmann – B. : De Gruyter, 2018. – Auflage: Reprint 2018 (1. April 1970). – 597 S.
65. Haug W. Die historische Dietrichsage: Zum Problem der Liberalisierung geschichtlicher Fakten / W. Haug // Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur. – 1971. – Bd. 100, H. 1/2. – S. 43-62
66. Hohl E. Die Historia-Augusta-Forschung / E. Hohl // Klio. – Leipzig, 1934. – Bd 27. – S. 149-164

67. Horedt K. Neue Goldschätze des 5. Jahrhunderts aus Rumänien: ein Beitrag zur Geschichte der Ostgoten und Gepiden / K. Horedt // *Studia Gotica*. – Stockholm, 1972. – S. 105-116.
68. Index des « Dialects of Ancient Gaul » de J. Whatmough (Harvard, 1970) | Xavier Delamarre – Academia.edu [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.academia.edu/1101444/Index_des_Dialects_of_Ancient_Gaul_de_J_Whatmough_Harvard_1970_. (30.09.2018). – Назва з екрана.
69. Karlsson G. Goten, die im Osten blieben / G. Karlsson // *Studia Gotica*. – Stockholm, 1972. – S. 165-174.
70. Kaufmann G. Kritische Untersuchungen der Quellen zur Geschichte Ulfilas / G. Kaufmann // *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur* – Leipzig : S. Hirzel, 1883. – Bd. 27. – S. 193-261.
71. Klein K. K. Gotenprimas Wulfila als Bischof und Missionar / K. K. Klein // *Festschrift für Bischof F. Müller*. – Stuttgart, 1967. – S. 87-107
72. Köbler, Gerhard, *Gotisches Wörterbuch*, (4. Auflage) 2014. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.koeblergerhard.de/got/got.html>. (27.02.2018). – Назва з екрана.
73. Kostrzewski J. Le probleme du sejour des Germains sur les terres de Pologne / J. Kostrzewski // *Archaeologia Polona*. – Wrocław, 1962. – № 4. – P. 29.
74. Kulikowski M. *Rome's Gothic Wars: From the Third Century to Alaric (Key Conflicts of Classical Antiquity)* / M. Kulikowski. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 237 p.
75. Kulm H. Die gotische Missien: Gedanken zur germanischen Bekehrungsgeschichte / H. Kulm // *Saeculum*. – 1976. – Bd. 27, H. 1. – S. 50-65.
76. Lhotsky A. Thomas Ebendorfer: ein Österreichischer Geschichtschreiber, Theologe und Diplomat des 15. Jahrhunderts / A. Lhotsky. – Stuttgart : A. Hiersemann, 1957 – 138 S.

77. Maenchen-Helfen O. Die Welt der Hunnen: Eine Analyse ihrer historischen Dimension / O. Maenchen-Helfen / Wien : Böhlau, 2014. – Auflage: Reprint (1. Januar 1978). – 591 S.
78. Mallory J. P. Encyclopedia of Indo-European Culture / J. P. Mallory, Douglas Q. Adams. – Taylor & Francis, 1997. – 829 p.
79. Messmer H. Hispania-Idee und Gotenmythos. Zu den Voraussetzungen des traditionellen vaterländischen Geschichtsbildes im spanischen Mittelalter. / H. Messmer. – Zürich : Ernst Wasmuth, 1960 – 142 S.
80. Momigliano A. Cassiodorus and Italian Culture of His Time / A. Momigliano // Proceedings of the British Academy. – L., 1955. – Vol. 41. – P. 207-245.
81. Mommsen Th. Ostgothische Studien / Th. Mommsen // Neues Archiv Der Gesellschaft für altere deutsche Geschichtskunde. – Hannover : Hahn'sche Buchhandlung, 1889. – Bd. 14. – S. 225-249, 453-544; 1890. – Bd. 15. – S. 181-186
82. Mullenhoff K. Beovulf: Untersuchungen Über das Angelsächsische Epos und die Älteste Geschichte der Germanischen Seevölker / K. Mullenhoff – B. : Weidmann. Buchhandl, 1889 – 188 S.
83. Neumann H. Runische Schriftkultur in kontinental-skandinavischer und - angelsächsischer Wechselbeziehung: internationales Symposium in der Werner-Reimers-Stiftung vom 24.-27. Juni 1992 in Bad Homburg / unter Mitarb. von H. Neumann und S. Nowak hrsg. von K. Düwel. – Berlin; New York: de Gruyter, 1994 – 418 S. – (Reallexikon der Germanischen Altertumskunde – Ergänzungsbände)
84. Oxenstierna E. C. G. Die Urheimat der Goten / E. C. G. Oxenstierna. – Leipzig : Curt Rabitzsch, 1948 – 266 S.
85. Page R. I. An Introduction to English Runes / R. I. Page. – Rochester : Boydell and Brewer, Inc., 1999 – 266 p.
86. Pallmann R. Die Geschichte der Völkerwanderung von der Gotenbekehrung bis zum Tod Alarichs / R. Pallmann – Gotha : F. A. Perthes, 1863-4. – Bd. 1. – 346 S.

87. Piso I. Maximinus Thrax und die Provinz Dazien / I. Piso // Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik. – Bonn, 1982. – Bd. 49. – S. 225-238.
88. Reinecke P. Aus der russischen archäologischen Literatur / P. Reinecke // Mainzer Zeitschrift. – 1906. – Jg. 1. – S. 42-50.
89. Rosenfeld H. Goten und Greutungen / H. Rosenfeld // Beiträge zur Namenforschung. – Heidelberg, 1956. – Bd. 7. – S. 195-206
90. Schmidt L. Die Ostgermanen / L. Schmidt. – München : Beck, 1969. – 670 S.
91. Schönfeld M. Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen / M. Schönfeld. – Heidelberg : C. Winter, 1911. – 309 S.
92. Schramm G. Die nordöstlichen Eroberungen der Russlandgoten: (Merens, Mordens und andere Völkernamen bei Jordanes, Getica. XXIII. 116) / G. Schramm // Frühmittelalterliche Studien. – B., 1974. – Bd. 8. – S. 1-14.
93. Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch / R. Schützeichel. – Tübingen: M. Niemeyer, 1981. – 444 S.
94. Schwarz E. Die Herkunftsfrage der Goten / E. Schwarz // Zur germanischer Stammeskunde. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1972 – S. 287-308.
95. Schwarz E. Die Krimgoten / E. Schwarz // Saeculum. – München, 1953. – Bd. 4, H. 2. – S. 156-164.
96. Schwarz E. Goten, Nordgermanen, Angelsachsen. Studien zur Ausgliederung der Germanischen Sprachen / E. Schwarz // Revue belge de Philologie et d'Histoire. – Société pour le Progrès des Études Philologiques et Historiques, 1953. – 31-1 – pp. 112-121
97. Stender-Petersen A. Slavisch-germanische Lehnwortkunde: Eine Studie über die ältesten germanischen Lehnwörter im Slavischen in sprach- und kulturgeschichtlicher Beleuchtung / A. Stender-Petersen // Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälles handlingar. Serien A, Humanistiska skrifter. – Wettergren & Karber, 1927 – 572 S.
98. Stroheker K. F. Eurich, König der Westgoten / K. F. Stroheker. – Stuttgart : W. Kohlhammer, 1937. – 128 S.

99. Svennung J. G. A. Zur Geschichte des Goticismus / J. G. A. Svennung // *Acta Societatis Literarum Humaniorum Regiae Upsaliensis*. – Uppsala, 1967. – Vol. 44. – 116 S.
100. Svennung J. Jordanes und die gotische Stammsage / J. Svennung // *Studia Gotica*. – Stockholm, 1972. – S. 20-56.
101. Svennung J. Jordanes und Scandia. Kritisch-exegetische Studien / J. Svennung // *L'Antiquité Classique*. – Bruxelles, 1968 – T. 37 – 773 p.
102. Thompson E. A. Early Visigothic Christianity / E. A. Thompson // *Latomus* – T. 21, Fasc. 3, Juillet-Septembre 1962. – pp. 505-519
103. Thompson E. A. The Visigoths in the Time of Ulfila / E. A. Thompson // *Nottingham Medieval Studies*. – 1961. – Vol. 5. – P. 3-32
104. Udolph J. Zur Deutung des Ortsnamens Velmeden / J. Udolph // *Zeitschrift für hessische Geschichte*. – 2002. – B. 107. – S. 10-11.
105. Wagner N. *Getica: Untersuchungen zum Leben des Jordanes und zur frühen Geschichte der Goten* / N. Wagner – B. : De Gruyter, 1967. – 290 S.
106. Wagner N. Zu einigen Personennamen aus Quellen zur gotischen Geschichte / N. Wagner // *Würzburger Prosastudien*. – 1975. – II. – S. 19-33
107. Weibull C. Die Auswanderung der Goten aus Schweden / C. Weibull. – Göteborg : Wettergren & Kerber, 1958 – 28 S.
108. Wenskus R. Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen gentes / R. Wenskus. – Köln : Böhlau, 1961 – 656 S.
109. Wimmer J. Der Entsatz von Wien 1683 / J. Wimmer / Warschau : Interpress, 1983 / 273 S. – (Panorama der Polnischen Geschichte: Fakten und Mythen)
110. Wolff G. Deutsche Sprachgeschichte / G. Wolff. – Tübingen, Basel : A. Francke, 1999. – 412 S.
111. Wolfram H. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum: Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien mit Zusätzen und Ergänzungen* / H. Wolfram / Klagenfurt : Hermagoras, 2012 – 419 S.

112. Wolfram H. Geschichte der Goten. Von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts. Entwurf einer historischen Ethnographie / H. Wolfram. – München : C. H. Beck, 1979 – 495 S.
113. Wolfram H. Gotische Studien: Volk und Herrschaft im frühen Mittelalter / H. Wolfram. – München : C. H. Beck, 2005. – 352 S.
114. Wolfram H. Theogonie, Ethnogenese und ein kompromittierter Grossvater im Stammbaum Theoderichs des Grossen / H. Wolfram // Festschrift für Helmut Beumann. – Ostfildern : Thorbecke Jan, 1977. – S. 80-97.
115. Wright J. An Old High-German Primer / J. Wright. – Oxford: The Clarendon Press, 1906. – The Second Edition. – 176 p.
116. Zöllner E. Zusammenfassung: Noricum und Raetia I. Von der Spätantike zum früher Mittelalter: Aktuelle Probleme in historischer und archäologischer Sicht / E. Zöllner / J. Werner, E. Ewig // Vorträge und Forschungen 25 – Sigmaringen, 1979 – S. 255-257